

: રૂપરેખા :

- 10.0 ઉદ્દેશો
- 10.1 પ્રસ્તાવના
- 10.2 ઐતિહાસિક પરિપ્રેક્ષ્ય
- 10.3 પ્રલેખ
- 10.4 પ્રલેખ પૂર્તિ સેવાઓ
 - 10.4.1 પ્રલેખ પૂર્તિ સેવાઓની ઢબ / રીત
- 10.5 વિજ્ઞાણકીય પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા
 - 10.5.1 વિજ્ઞાણકીય પ્રલેખ પૂર્તિ સેવાના ફાયદાઓ
- 10.6 પ્રલેખ પૂર્તિમાં પગથિયા
- 10.7 કેટલીક પ્રલેખ સામગ્રી આપતી એજન્સીઓ
- 10.8 ગ્રંથ સ્વામિત્વ સુવિધાઓ
 - 10.8.1 ગ્રંથ સ્વામિત્વ પરવાના એજન્સીઓ
 - 10.8.2 કોપીરાઈટ ક્લીયરીંગ એજન્સી ઓફ ઈન્ડિયા
- 10.9 સારાંશ
- 10.10 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો
- 10.11 ચાવીરૂપ શબ્દો
- 10.12 સંદર્ભો અને અગ્ર વાંચન

10.1 ઉદ્દેશો (OBJECTIVES)

- ◆ આ એકમનો અભ્યાસ કર્યા બાદ, તમે સમજવા શક્તિમાન થશો ...
- ◆ કાર્યક્ષમ અને અસરકારક પ્રલેખ પૂર્તિ પદ્ધતિની સંકલ્પના હેતુ અને ફાયદાઓ
- ◆ પ્રલેખ પૂર્તિની પ્રક્રિયામાં સમાવિષ્ટ વિવિધ પગથિયાં અને
- ◆ અદ્યતન કમ્પ્યુટર અને પ્રત્યાયન ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ પ્રલેખ પૂર્તિની વિવિધ રીતો અને ઝડપી પ્રલેખ પૂર્તિ માટે કેવી રીતે થાય છે.

10.1 પ્રસ્તાવના (INTRODUCTION)

પ્રલેખ પૂર્તિનો અર્થ થાય છે ઉપયોગકારને જરૂર હોય એવા પ્રલેખો પૂરા પાડવા. આ પ્રક્રિયામાં સામગ્રીની ગતિ અગત્યની છે. જો કોઈ પ્રલેખ (પુસ્તક, સામયિક લેખ, હેવાલ વગેરે) ઉપયોગકારને જરૂરી હોય અને પુસ્તકાલયમાં ઉપલબ્ધ હોય તો, કાર્ય સરળ બની જાય છે. પરંતુ, ઘણીવાર આવું બનતું નથી. જરૂરી પ્રલેખ પુસ્તકાલયમાં ઉપલબ્ધ હોતો નથી અને તેને બાહ્ય સ્ત્રોતોમાંથી મેળવવાનો હોય છે અને ઉપયોગકારને પૂરો પાડવાનો હોય છે. આવી પ્રાપ્તિ નીચે આપેલી રીતે પૈકી કોઈ પણ મારફતે હોય.

- a) વિકેતા પાસેથી જો વિનંતી કરાયેલ પ્રલેખ બજારમાં ઉપલબ્ધ હોય અને ખરીદી સક્ષમ અધિકારી દ્વારા બહાલ કરાઈ હોય તો.
- b) અન્ય પુસ્તકાલયમાંથી આંતર - પુસ્તકાલય લોન મારફતે
- c) BLDSC (UK), NISCAIR (અગાઉનું INSDOC) વગેરે જેવા પ્રલેખ સામગ્રી કેન્દ્ર પાસેથી વિનંતી કરાયેલ પ્રલેખની નકલ મેળવીને.

માહિતી અથવા જ્ઞાનના લગભગ તમામ ક્ષેત્રોમાં સાહિત્ય વિસ્ફોટ અને સાચા શબ્દોમાં પુસ્તકાલય અંદાજપત્રના ઘટાડાના આ વર્તમાન યુગમાં કોઈપણ પુસ્તકાલય માટે તેના ઉપયોગકારની તમામ

માહિતી જરૂરીયાતો પરિપૂર્ણ કરવા મોટાં સંગ્રહોનું ઘડતર કરવાનું અશક્ય બન્યું છે. આથી પુસ્તકાલયો પ્રલેખોના આદાન-પ્રદાનમાં હિસ્સેદારી કેળવે છે.

સમગ્ર વિશ્વમાં આકાર લેતા માહિતી અને પ્રત્યાયન ટેકનોલોજીમાં ઝડપી વિકાસે ગતિ, વિસ્તૃતતા નાણાંકીય બચતો વગેરેના સંદર્ભમાં પ્રલેખ પૂર્તિ સેવાઓને ખૂબ ગતિ આપી છે.

આ એકમ ટૂંકમાં પ્રલેખપૂર્તિ ની વિવિધ પદ્ધતિઓની ચર્ચા કરે છે અને માહિતી અને પ્રત્યાયન ટેકનોલોજીના વિનિયોગ સાથે છેલ્લાં વર્ષોમાં આ પદ્ધતિઓએ કેવાં પરિવર્તનો કર્યા છે.

10.2 ઐતિહાસિક પરિપ્રેક્ષ્ય (HISTORICAL PERSPECTIVE)

આંતર ગ્રંથાલય આદાન-પ્રદાન (લોન)ની સેવા પહેલાં પુસ્તકાલયો પોતાના સંગ્રહમાંથી ઉપયોગકારોને પ્રલેખો પૂરાં પાડતા હતા. આ પ્રકારે થોડા સૈકાઓ સુધી ચાલતું રહ્યું. જ્યાં સુધી ગ્રંથાલયો પોતાના ઉપયોગકારો માટે પ્રલેખ સંગ્રહસ્થાનો તરીકે અસ્તિત્વમાં આવ્યા. વીસમી સદીના પહેલા પચાસ વર્ષો સુધી આંતર-ગ્રંથાલય આદાન-પ્રદાન (લોન) સેવા આપવાની શરૂઆત થઈ હતી અને તે ૧૯૫૦થી ૧૯૬૦ના દસકા સુધી આ સેવાઓમાં વિસ્તાર થયો. પરંતુ ૧૯૬૦માં ઝેરોગ્રાફીમાં થયેલી શોધના કારણે પુસ્તકાલયો અને પ્રલેખ કેન્દ્રો વિનંતી કરનાર પુસ્તકાલયોને ઝેરોગ્રાફી (Xerography)ની સેવાઓ આપતા અને પછીથી વ્યક્તિગત રીતે વિનંતીકારોને પ્રલેખોની ફોટોકોપી (નકલો) પૂરી પાડવાનું શક્ય બન્યું. નકલો જે તે વિનંતી કરનારાઓને પોતાના ઉપયોગ માટે અપાતી. ત્યારબાદના થોડા વર્ષોમાં ફોટો-કોપી કરી આપવા માટે શુલ્ક લેવામાં આવતું. ૧૯૭૦ના વર્ષોમાં ફોટો કોપિયર મશીનોના ઉપયોગમાં વધારો થતો ગયો તેમ તેમ નાના પ્રલેખો (પાતળા પાનાના તથા થોડા પાના સાથેના) ફોટોકોપી પૂરી પાડતા પુસ્તકાલયો દ્વારા કોઈ ચાર્જ લેવાતો નહીં. ત્યારબાદ ૧૯૮૦ના દાયકા સુધીમાં વ્યાપારી એજન્સીઓ પ્રલેખ પૂરવઠાની માંગના અત્યંત સંભવિત બજારને જાણીને ફોટોકોપીના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશી આવી. વ્યાપારી એજન્સીઓ ઉપયોગકર્તાઓને લગભગ તુરતમાં જ દળદાર પ્રલેખોની સંપૂર્ણ ગ્રંથ નકલો કરી આપવા માટે ઓનલાઈન પ્રત્યાયન માળખા દ્વારા વિજ્ઞાણકીય/અંકીય સ્વરૂપમાં પ્રલેખો પૂરા પાડવા માટે ICT નો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે.

10.3 પ્રલેખ (DOCUMENT)

પરંપરાગત અર્થમાં પ્રલેખ એ પુસ્તક, સામયિક, પ્રકાશન, માઈક્રોફોર્મ, ફોટાઓ, ચિત્રો, દૃશ્ય શ્રાવ્ય રેકોર્ડ વગેરેના સમાવેશ મુદ્રિત અથવા કોતરેલ સામગ્રીનો ઉલ્લેખ કરે છે. વર્ણી પ્રલેખો સૂક્ષ્મ પ્રલેખો અને દીર્ઘપ્રલેખોમાં વર્ગીકૃત કરાયા છે. સૂક્ષ્મ પ્રલેખોમાં વિષયવસ્તુ ઓછી હોય છે જે નાના મુદ્દા કે વિષય પર હોય છે જ્યારે મોટા પ્રલેખોમાં વિષયવસ્તુનું પ્રમાણ તથા તેનું કદ વધારે હોય છે. તથા તે સાર્થકમાં તથા વધારે લખાણવાળું હોય છે. વિસ્તૃત અર્થમાં પ્રલેખો એ એવા સ્વરૂપો છે જેમાં માહિતીનો સમાવેશ થયો છે.

હાલના અંકીય યુગમાં, કેટલાક ફાયદાઓ હોવાના કારણે પ્રલેખો વિજ્ઞાણકીય સ્વરૂપોનો સમાવેશ કરે છે. અંકીય/વિજ્ઞાણકીય પ્રકાશનો નીચેની બાબતોનો સમાવેશ કરે છે.

- ◆ વિજ્ઞાણકીય પ્રલેખો સ્થાનિક કક્ષાએ હોવા જરૂરી નથી.
- ◆ તેમના ભૌતિક સ્થાનને જાણ્યા સિવાય પણ તેઓનો કોઈપણ સ્થળેથી ઉપયોગ કરી શકાય છે.
- ◆ એક સાથે એક કરતા વધારે ઉપયોગકારો દ્વારા એક જ પ્રલેખનો ઉપયોગ કરી શકાય.
- ◆ તેઓ પર શબ્દ પ્રક્રિયા કરી શકાય, સંપાદિત કરી શકાય, પુનરાવર્તિત કરી શકાય, નકલ કરી શકાય, તેની પુનઃ ગોઠવણી કરી શકાય, પુનઃ સ્વરૂપ આપી શકાય અને અન્ય પ્રલેખ સાથે ઉમેરી શકાય તેવા એક સ્વરૂપમાંથી અન્ય સ્વરૂપમાં પરિવર્તિત કરી શકાય.
- ◆ તેઓને સોફ્ટવેર દ્વારા વાંચી શકાય.
- ◆ તેઓને (અમુક સીમા સુધી) યંત્ર ભાષાંતર દ્વારા અન્ય ભાષાઓમાં અનુવાદિત કરી શકાય.

10.4 પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા (DOCUMENT DELIVERY SERVICE)

આ સેવા મૂળ નકલના સ્વરૂપ અને સ્થાનની અવગણના કરીને કાં તો મૂળ સ્વરૂપમાં અથવા મુદ્રિત સ્વરૂપે નકલ અથવા અમુદ્રિત સ્વરૂપમાં માંગણીના આધારે ઉપયોગકારોને પ્રલેખોનો પુરવઠો આપવાની બાબતોનો સમાવેશ કરે છે. આ પ્રવૃત્તિ કોઈપણ પુસ્તકાલયમાં મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓ પૈકી એક ગણાય છે.

ઉપયોગકારો દ્વારા વિનંતી કરાયેલ પ્રલેખો પૂરા પાડવા માટે પુસ્તકાલયે અમુક સ્ત્રોતોને સામેલ કરવા

પડે છે. અન્ય પુસ્તકાલયો, પ્રકાશકો, વિકેતાઓ, લેખકો, પ્રલેખ પુરવઠા કેન્દ્રો / એજન્સીઓ વગેરે. ઘણીવાર પ્રલેખ પુરવઠા માટેની માંગણી માહિતીના પરિણામ સ્વરૂપે અથવા જાગરૂકતા સેવાઓ જેવા કે પુસ્તકાલય દ્વારા પૂરી પડાયેલ CAS, SDI સ્વરૂપે બને છે. સામાન્ય માંગણીઓ ઉપરાંત, વાચકો તેમના રુચિનાં પ્રલેખો માટે પુસ્તકાલય પાસે માંગણી મૂકે છે.

10.4.1 પ્રલેખ પૂર્તિ સેવાની રીતો (Modes Of Document Delivery service)

પુસ્તકાલયો વિવિધ પદ્ધતિઓ મારફતે પ્રલેખો માટે માંગણી પરિપૂર્ણ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. જે નીચેની બાબતનો સમાવેશ કરવા કરે છે.

- પુસ્તકાલય સંગ્રહમાંથી જ સામગ્રી
- આંતર - ગ્રંથાલય લોન પર અન્ય ગ્રંથાલયોમાંથી
- સામયિકો અને માહિતી સંગ્રહોને (ખાસ કરીને પૂર્ણગ્રંથ માહિતી સંગ્રહો) માટે પુસ્તકાલય સહકારી સંઘમાં જોડાઈને અને સ્ત્રોતોમાં ભાગીદારી કરીને.
- અન્ય પુસ્તકાલયો, પ્રલેખન કેન્દ્રો અને પ્રકાશકો જેવી વ્યાપારી પ્રલેખ સામગ્રી પૂરી પાડતી એજન્સીઓમાંથી પ્રલેખોની નકલો મેળવીને.
- વેબ આધારિત પ્રલેખો ચકાસી અને ડાઉનલોડીંગ કરીને. આ રીતોની ચર્ચા નીચે કરાઈ છે.

a) પુસ્તકાલય સંગ્રહમાંથી પ્રલેખ પૂર્તિ (Document Delivery From Library Collection)

આ જો ઉપલબ્ધ હોય તો, પુસ્તકાલયમાંથી તેને મેળવીને ઉપયોગકાર દ્વારા વિનંતી કરાયેલ પ્રલેખ પૂરો પાડવાની બાબતને સમાવેશ કરે છે. આ પ્રલેખ પૂર્તિની સામાન્ય રીતે સૌથી સરળ અને સૌથી ઝડપી રીત છે, પરંતુ જો પ્રલેખ અન્ય ઉપયોગકારને અપાયો હોય તો ઘણીવાર તે ઝડપી હોતી નથી.

b) આંતર ગ્રંથાલય ઉદ્વરણ ILL મારફતે પ્રલેખ પૂર્તિ (Documents Delivery through ILL)

આ પદ્ધતિમાં પુસ્તકાલય અન્ય પુસ્તકાલયનો સંપર્ક કરે છે. જેની પાસે જરૂરી પ્રલેખ હોય છે અને તે આંતર - પુસ્તકાલય લોન મારફતે મેળવે છે અને ઉપયોગકાર કે જે ઉછીનું લેનાર પુસ્તકાલયના સભ્યને વિતરણ કરે છે. આ પ્રક્રિયામાં ઉપયોગકાર સામાન્ય રીતે મૂળ પ્રલેખ મેળવે છે પણ આ ઉધાર આપનાર પુસ્તકાલયની શરતો મુજબ નિયમાનુસાર રહે છે.

વળી, જો વિનંતી કરાયેલ પુસ્તક ઉધાર આપનાર પુસ્તકાલયના અન્ય ઉપયોગકારને અપાયું હોય તો તે ઝડપથી (ILL) ઉપર ઉછીનું લઈ શકાતું નથી.

c) પુસ્તકાલય સહચારી સંઘોમાં જોડાઈને પ્રલેખ પૂર્તિ (Document Delivery by Joining Library Consortia)

સામયિક સ્ત્રોતોના લવાજમોનાં ખર્ચમાં બચત કરવાના હેતુથી સહકારી ધોરણે પુસ્તકાલય સહચારી સંઘો (Library Consortia)ની રચના કરાય છે. સહચારી સંઘોના માધ્યમથી સામયિક પ્રકાશકો જે મહદ્ અંશે મોટા પ્રકાશકો હોય છે, તેઓ ઘણા સામયિકોનો ઓનલાઈન ઉપયોગ કરી શકવાની સુવિધા આપે છે. આ પ્રકારની સુવિધા મેળવીને પુસ્તકાલયો સામયિકોના લેખો અને બીજા પ્રલેખોની પ્રાપ્તિની સુવિધા પોતાના ઉપભોક્તાઓને આપી શકે છે. ભારતમાં આ પ્રકારના સહચારી સંઘો (Consortia) IITઓ, ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટીટ્યૂટ ઓફ સાયન્સ (IISc), NIT ઓ, IIM ની સંસ્થાઓ દ્વારા અમલમાં છે. INDEST પણ આ પ્રકારનું જ એક સહચારી સંઘ (Consortia) છે.

d) પૂરવઠાકારો દ્વારા નકલોની પ્રક્રિયા દ્વારા પ્રલેખ પૂર્તિ (Document Delivery by Processing copies from suppliers)

પુસ્તકાલયમાં ઉપલબ્ધ ન હોય અને ઉપયોગકાર દ્વારા માંગણી કરાયેલ પ્રલેખો

મેળવી આપવાની આ એક સામાન્ય પદ્ધતિ છે. પુસ્તકાલયો આંતર-પુસ્તકાલય લોનની વ્યવસ્થા દ્વારા પ્રલેખો મેળવી આપવાની સુવિધા ન ધરાવતા હોય તેવા પુસ્તકાલયો પણ આ સેવા મેળવી શકે છે. આ પ્રકારે પ્રલેખો મેળવી આપવાની સેવા માટે ઘણો ખર્ચ થાય છે. પણ આ સેવા માત્ર પુસ્તકાલયના નોંધાયેલા સભ્યોને જ અપાય છે. અહીં આવા ખર્ચ માટે સક્ષમ અધિકારીઓ તે ખર્ચને માન્ય રાખતા હોય છે.

(2) વેબસાઈટમાંથી એકત્ર કરીને પ્રલેખ પૂર્તિ (Document Delivery by Collecting It From Website)

સામાન્ય રીતે પ્રકાશકોની અસંખ્ય વેબસાઈટો અને અન્ય પ્રલેખ ઉત્પાદન કરતી એજન્સીઓ તેમની વેબસાઈટ ઉપર ઉપલબ્ધ મુક્ત પ્રલેખો (વર્ગીકૃત નહીં) નો પૂર્ણગ્રંથ બનાવે છે. આવા પ્રલેખો એવી વ્યક્તિઓ દ્વારા ડાઉનલોડ કરવા પરવાનગી અપાય છે જેઓને તેની શુલ્ક અને નિશુલ્ક રીતે જરૂરત હોય છે. ક્યારેક ઉપયોગકર્તા પુસ્તકાલયમાંથી વિનંતી કરાયેલ પર માગણી મુકવાને બદલે પોતાની જાતે પ્રલેખ ડાઉનલોડ કરે. આમ છતાં, પુસ્તકાલયોએ તે ડાઉનલોડ કરેલી પ્રલેખ નકલ પુરી પાડીને આવી માગણીઓને પરિપૂર્ણ કરવાની હોય છે.

◆ તમારી પ્રગતિ ચકાસો

1. પ્રલેખ પૂર્તિની વિવિધ રીતો સમજાવો

નોંધ : 1 નીચે આપેલી જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો

2 એકમના અંતે આપેલા ઉત્તરો સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

10.5 વિજ્ઞાણકીય પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા : (ELECTRONIC DOCUMENT DELIVERY SERVICE)

પ્રલેખ પૂર્તિની આ રીત વિજ્ઞાણકીય અથવા અંકીય તબદીલી દ્વારા ઉપયોગકારોને પ્રલેખ અથવા તેમની નકલો પૂરી પાડવાનો ઉલ્લેખ કરે છે. આ માટે, નીચેની પૈકી કોઈ પણ એક પદ્ધતિ દ્વારા પુસ્તકાલય અન્ય પુસ્તકાલય, પ્રકાશક અને માહિતી સંગ્રહ ઉત્પાદકના પૂર્ણગ્રંથ માહિતી સંગ્રહમાં ઉપલબ્ધ પ્રલેખ મેળવાય છે.

- 1) જરૂરી પ્રલેખનું ઓન લાઈન સર્ચિંગ અને ડાઉનલોડીંગ
- 2) સંબંધિત CD-ROM માહિતી સંગ્રહમાંથી પ્રલેખ ડાઉનલોડ કરીને અને તેને ઉપયોગકારના કમ્પ્યુટરમાં તબદીલ કરીને. આવા ડાઉનલોડ માટે જરૂરી ચૂકવણું પુસ્તકાલય દ્વારા કરાય છે અને પ્રલેખ પૂર્તિ ગ્રંથ સ્વામિત્વ કાયદાની જોગવાઈઓમાં કરાય છે.

10.5.1 વિજ્ઞાણકીય પ્રલેખ પૂર્તિના ફાયદાઓ : (Advantages of Electronic Documents Delivery)

પુસ્તકાલયોને ઉપયોગકારોને વિનંતી કરાયેલ પ્રલેખોની પૂર્તિ વીજ્ઞાણકીય રીતે કરાય તે અત્યંત ફાયદાકારક લાગે છે. તેના ફાયદાઓ નીચે મુજબ છે.

i) કાર્યક્ષમતામાં વધારો (Increase in Efficiency)

વીજ્ઞાણકીય પ્રલેખો સંબંધિત પ્રકાશકો અથવા માહિતી સંગ્રહ ઉત્પાદકો અલબત્ત કેટલાક નિ:શુલ્ક હોય છે અને કેટલાક અન્ય શુલ્ક સાથે હોય દ્વારા સામાન્ય રીતે વેબ ઉપર અથવા અન્ય નેટવર્ક ઉપર ઉપલબ્ધ કરાય છે. આથી, પુસ્તકાલયો

ઓનલાઈન સર્ચ કરી શકે છે અને વિનંતી કરાયેલ પ્રલેખની ઉપલબ્ધ અને તરત જ ડાઉનલોડ તેને કરીને ઉપયોગકારો પહોંચાડે છે. આ સેવા ખૂબ ઝડપથી સંચાલિત કરી શકાય છે.

ii) મૂલ્ય અસરકારકતા (Cost Effectiveness)

મુદ્રિત કે કાગળ આધારિત પ્રલેખોને બીજે મોકલવા માટે પેકીંગ, પોસ્ટેજ વગેરેનો ખર્ચ થાય છે તેવો ખર્ચ પ્રલેખોની વિજાણુકીય પૂર્તિમાં તેવો ખર્ચ થતો નથી. સમર્પિત દૂરસંચાર લિન્ક (Dedicated Communication Link) દ્વારા વેબની સુવિધા ધરાવતા પુસ્તકાલયોમાં ડાઉનલોડ કરવામાં કોઈ ખાસ વધુ ખર્ચ આવતો નથી. ડાયલ-અપ મોડ દ્વારા પણ જો પ્રલેખો ડાઉનલોડ થાય તો તેમાં પણ નજીવો ખર્ચ થતો હોય છે.

iii) એકસાથે ઘણા ઉપયોગકારોને પ્રલેખોની એક સાથે ઉપલબ્ધતા : (Simultaneous Availability of the Document to Several Users)

જો પ્રલેખ વીજાણુકીય અંકીય સ્વરૂપમાં સંગ્રહિત હોય તો એકસાથે ઘણા ઉપયોગકારો તેમાં પ્રવેશ કરી શકે અને જરૂરી ભાગ ડાઉનલોડ કરી શકે. આમ, પ્રલેખ અન્ય પુસ્તકાલયમાં મૂળ નકલ પુસ્તકાલયમાં રહે છે. વીજાણુકીય પ્રલેખ આ સુવિધા પ્રલેખમાં છાપેલાં સંસ્કરણોમાં દેખીતી રીતે ઉપલબ્ધ નથી. જો ઉધાર આપનાર પુસ્તકાલય પાસે માત્ર પ્રલેખનું છાપેલું સંસ્કરણ હોય તે, તે સામાન્ય રીતે પ્રલેખ (અથવા જરૂરી પાનાં)ને સ્કેન કરવાનું પસંદ કરશે અને ઉછીનું લેનાર પુસ્તકાલયને વીજાણુકીય રીતે ઈ-મેઈલ જોડાણ કરીને કે, ટપાલ દ્વારા હાર્ડ કોપી મોકલવાના બદલે પ્રસારિત કરશે.

iv) વર્ધિત માગણીઓ અસરકારક રીતે પરિપૂર્ણ કરી શકાય છે : (Increased Demands can be Effectively met)

જ્યારે પુસ્તકાલય કાર્યક્ષમ/ઝડપી પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા પૂરી પાડે છે ત્યારે સેવાની માગણી અત્યંત ઊંચી જવાની સંભાવના હોય છે. તેમ છતાં પણ સેવાની કાર્યક્ષમતા કર્મચારીઓમાં વધારો કર્યા સિવાય વીજાણુકીય પ્રલેખ પૂર્તિ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરીને જાળવી રખાય છે.

◆ તમારી પ્રગતિ ચકાસો :

1. વીજાણુકીય પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા શું છે ? તેના ફાયદા સમજાવો
- નોંધ :
1. નીચે આપેલી જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો
 2. એકમનાં અંતે આપેલા ઉત્તરો સાથે તમારો ઉત્તરો ચકાસો

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

10.6 પ્રલેખ પૂર્તિમાંના પગલાં : (STEPS IN DOCUMENT DELIVERY)

પ્રલેખ પૂર્તિ સેવામાં સામેલ પગલાં નીચે પ્રમાણે છે.

- 1) પ્રલેખની વાગ્યમસૂચીય વિગતોની ઓળખ
- 2) પ્રલેખના પુરવઠાકારની ઓળખ
- 3) પુરવઠા માટે આદેશ આપવા અથવા ઔપચારિકતા વિનંતી કરવા
- 4) વિનંતીની પ્રક્રિયા કરવી અને પુરવઠાકાર દ્વારા પ્રલેખનો પુરવઠો

5) પુસ્તકાલય દ્વારા પ્રલેખની પ્રાપ્તિ અને ઉપયોગકારને પૂર્તિ (વિતરણ)

1) પ્રલેખની વાગ્યમસૂચીય વિગતોની ઓળખ (Identification of Bibliographic Detail of The Document)

ઘણીવાર, ઉપયોગકાર દ્વારા અપાયેલ પ્રલેખની વાગ્યમસૂચીય વિગતો અપૂર્ણ અથવા ખોટી હોય છે. આથી, પુસ્તકાલય કર્મચારીઓએ સૌ પ્રથમ આ વિગતો ચકાસવી, જેથી સમય અને પ્રયત્નનો બચાવ થશે. સાચી વિગતો મેળવવા માટે Books In Print હોઈ શકે, સામયિક લેખો માટે પ્રકાશકનું સૂચિપત્ર અથવા પુસ્તકાલય OPAC હોઈ શકે, તે સામયિક સંક્ષેપીકરણ અને નિર્દેશીકરણ અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય વાગ્યમસૂચીય ડેટાબેઝો હોઈ શકે. પુસ્તકાલય સંબંધિત વિષય શાખાઓમાં આવા સંદર્ભ સ્ત્રોતો અથવા માહિતી સંગ્રહ ઉત્પાદકોની નિર્દેશિકા રચના કરી શકે છે.

2) પ્રલેખના પુરવઠાકારની ઓળખ (Identification of the Supplier of the Documents)

ઉપયોગકારને જરૂરી પ્રલેખના પ્રકાર પર આધાર રાખીને, પુસ્તકાલયે સામગ્રીની ગતિ અને ખર્ચના સંબંધમાં યોગ્ય પુરવઠાકારને ઓળખવો પડે છે. સામાન્ય રીતે પસંદગી પુસ્તકાલયો, પ્રલેખ પૂર્તિ કેન્દ્રો, વ્યાપારી પ્રલેખ પુરવઠાકારો વચ્ચે રહેશે. જો વિનંતી સામયિક લેખ માટે હોય તો, પુરવઠા માટેના આદેશની સાથે ચૂકવણું કરવું હોય તો, પુરવઠા માટેના આદેશની સાથે ચૂકવણું કરવું પડે. ભારતમાં, વૈજ્ઞાનિક કે ટેકનીકલ લેખ માટે, વિજ્ઞાન પ્રત્યાયન અને માહિતી સ્ત્રોતોની રાષ્ટ્રીય સંસ્થા (NISCAIR અગાઉની INSDOC) એ પુરવઠાનો સારો સ્ત્રોત હોઈ શકે. IIT, ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ સાયન્સ બેંગલોર પાસે પણ સર્વોત્તમ સંગ્રહો હોય છે અને તેઓ સામાન્ય રીતે વિનંતી આધારે નકલો પૂરી પાડે છે. અલબત્ત, NISCAIR તેમના દરના આધારે ચૂકવણા પર વિનંતીથી તમને લેખોની નકલો મોકલે છે. જે તેમની વેબસાઈટ પરથી જાણી શકાય છે. IITs અને IISc ની વેબસાઈટની પણ ઘણી જરૂરિયાતો પૂરી થઈ શકે. જો વિનંતીઓ વારંવારની હોય તો NISCAIR પાસે જમા ખાતુ રાખવું એ સારો વિચાર છે.

વિદેશી પ્રલેખ પૂર્તિ એજન્સીઓમાં, બ્રીટીશ લાયબ્રેરી ડોક્યુમેન્ટ સપ્લાય સેન્ટર (BLDSC) એ તેમને આધાર આપવા ખૂબ વિશાળ સંગ્રહ સાથે અગ્રગણ્ય છે. તે ખૂબ કાર્યક્ષમ રીતે કામ કરે છે પરંતુ તે ખૂબ ખર્ચાળ છે. તેઓ ઉપયોગકારો માટે જમા ખાતાનું સંચાલન કરે છે. તેમની સેવાની વિગતો વિભાગ 10.8 માં અપાઈ છે અને પરદેશમાં અમુક વ્યાપારી પ્રલેખ પૂર્તિ એજન્સીઓ છે જેનું શુલ્ક રૂપિયાના સંદર્ભમાં ખૂબ ઊંચું છે. વિદેશી એજન્સીઓનો સંપર્ક કરતાં પહેલા ભારતીય સ્ત્રોતો અને ગ્રંથાલયોનો સંપર્ક કરવો એ સારો વિચાર છે.

3) પુરવઠા માટે આદેશ આપવા અથવા ઔપચારિકતા વિનંતી કરવા (Making a Formal Request or Placing Order For Supply)

વિનંતી કરાયેલા પ્રલેખની વિગતોની ચકાસણી કરાયા બાદ અને પુરવઠાકારને શોધાયા બાદ, પ્રલેખ સામગ્રી માટેનો આદેશ અથવા ઔપચારીક વિનંતી કરાય છે. સામાન્ય રીતે પુરવઠાકારો આદેશ સાથે સાથે ચૂકવણાની માગણી કરે છે. ચૂકવણું કરવાની પરંપરાગત રીતે રોકડેથી ચૂકવણું અથવા બેન્ક ડ્રાફ્ટ દ્વારા ચૂકવણું છે. અત્યારે ઈ - કોમર્સના આગમન સાથે, પુસ્તક પુરવઠાકારો અને અન્ય પ્રલેખ પુરવઠાકારો ક્રેડીટ કાર્ડ દ્વારા પણ ચૂકવણાનો સ્વીકાર કરે છે.

4) વિનંતીની પ્રક્રિયા કરવી અને પુરવઠાકાર દ્વારા પ્રલેખનો પુરવઠો (Processing of the Request and Supply of Document by the supplier)

પ્રલેખ પૂર્તિ એજન્સી વિનંતી મેળવે છે અને કાં તો માનવીય રીતે અથવા વીજાણુકીય રીતે તેની પ્રક્રિયા કરે છે. માનવીય પદ્ધતિમાં, કેન્દ્રમાંથી કોઈ વ્યક્તિ સંબંધી પ્રલેખ શોધે છે અને નકલ કરનાર વિભાગને તે મોકલે છે. ત્યાં, પ્રલેખની નકલ કરાય છે અને ચૂકવણાની વિગતોની નોંધ માટે બિલ / હિસાબી વિભાગ તરફ નકલ જાય છે. સ્વયં સંચાલિત પ્રક્રિયા પદ્ધતિમાં વિનંતી ચકાસાય છે. જો તે ઈ - ઈમેલ દ્વારા હોય તો ડાઉનલોડ કરાય છે અને વિનંતી કરાયેલ પ્રલેખની વિગતો પુસ્તકાલયમાં સંબંધી (OPAC સાથે સરખાવાય છે અને જો સરખામણી હકારાત્મક હોય તો પછી પુસ્તકાલયના સંબંધિત વિભાગને પ્રલેખની પુન : પ્રાપ્તિ માટે વીજાણુકીય રીતે ખબર અપાય છે / જાણ કરાય છે અને જો વીજાણુકીય / અંકીય સ્વરૂપમાં પ્રલેખનો પૂર્ણગ્રંથ ઉપલબ્ધ હોય તો સોફ્ટવેર દ્વારા ચૂકવણીની પ્રાપ્તિ ચકાસાયા બાદ વિનંતીકારને પ્રલેખ અગ્રેસિત કરાય છે. OPAC સાથે વિનંતીના આવા વીજાણુકીય

સરખામણી અને પ્રલેખ મોકલવાની ક્રિયા AUTOMATCH કહેવાની પદ્ધતિ દ્વારા BLDSCL દ્વારા સંચાલિત થાય છે.

5) પ્રલેખની પ્રાપ્તિ અને ઉપયોગકારને પૂર્તિ (વિતરણ) (Receipt of the Document and Delivery to the User)

પ્રલેખ મેળવ્યા બાદ તરત જ, ઉપયોગકારને જો તે હાર્ડ કોપી સ્વરૂપમાં હોય તો પ્રલેખ મેળવી લેવા જાણ કરવી જોઈએ. આમ છતાં પ્રલેખ માત્ર અભ્યાસ માટે જ તેને અપાય છે અને પુસ્તકાલય સંગ્રહનો ભાગ રચવા પુસ્તકાલયમાં પરત મેળવાય છે. જો તે ચૂકવણું કર્યા બાદ વીજાણુકીય પદ્ધતિ દ્વારા તે મેળવાયું હોય તો ઉપયોગકારને તેનો પ્રવેશ માત્ર પૂરો પડાય છે. જ્યારે તે ગ્રંથ સ્વામિત્વ હક્કનો ભંગ ના કરે તો તેના સાચવી રાખવા માટે નકલ અપાય છે.

◆ તમારી પ્રગતિ ચકાસો :

3. વીજાણુકીય પ્રલેખ પૂર્તિ સેવાઓ વિવિધ પગથિયાં સમજાવો

- નોંધ :
1. નીચે આપેલી જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો
 2. એકમના અંતે આપેલા ઉત્તરો સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો

.....

.....

.....

.....

.....

.....

10.7 પ્રલેખ સામગ્રી પૂરી પાડતી કેટલીક એજન્સીઓ (SOME DOCUMENT SUPPLYING AGENCIES)

સામાન્ય રીતે પુસ્તકાલયો પણ પ્રલેખ પૂર્તિ સેવાઓ પૂરી પાડે છે. ગ્રંથ સ્વામિત્વ નિયમોને આધીન તેઓ પ્રલેખો અથવા તેમની નકલો પૂરી પાડે છે. જો વિનંતી કરાયેલ પ્રલેખો ઉપલબ્ધ હોય તો તેમના પોતાના સંગ્રહોમાંથી પૂરા પાડે છે. નહીં તો તેઓ તેમના ઉપયોગકારો માટે બાહ્ય સ્ત્રોતોમાંથી પ્રલેખો (અથવા તેમની નકલો) મેળવે છે અને આ વધારાની સેવા સામાન્ય રીતે અન્યો સુધી વિસ્તૃત કરાતી નથી, આમ છતાં, પ્રલેખ પૂર્તિ કેન્દ્રોનો હેતુ સામાન્ય રીતે ચૂકવણાં સામે વિનંતી આધારે યોગ્ય વાચકોને પ્રલેખો પૂરા પાડવાનો છે. તેઓ આવા કોઈપણ ઉપયોગકારોને આ સેવા પ્રસ્તુત કરે છે. એ જ રીતે પ્રલેખ પૂર્તિ એજન્સીઓ જેઓ વ્યાપારી રીતોએ સંચાલન કરે છે તેઓ પણ અન્ય સ્ત્રોતોમાંથી પ્રલેખો (અથવા તેમની નકલો) સંગ્રહિત કરીને સેવા પૂરી પાડે છે. તેઓ સામાન્ય રીતે મોટા સંગ્રહો જાળવી રાખતા નથી.

આ બાબતમાં અન્ય નોંધવા લાયક મુદ્દો એ છે કે એજન્સીઓ અમુક વિષય શાખાઓમાં પ્રલેખ પૂર્તિમાં વિશેષતા ધરાવે છે અને કેટલાક માહિતીસંગ્રહ ઉત્પાદકો તેમના માહિતી સંગ્રહોમાંથી જ માત્ર પ્રલેખોની નકલો પૂરી પાડે છે. આવી કેટલીક એજન્સીઓને નીચે સંક્ષેપમાં રજુ કરી છે. વધારે વિગતો માટે વિદ્યાર્થીને તેમની વેબસાઈટોની મુલાકાત લેવાની સલાહ છે.

i) ISI (IDS) પ્રલેખ ઉકેલો (IDS)

ISI Document Solutions (IDS)
(<http://www.isinet.com/products/dosdeliving/ids>)

આ અમેરીકાના પ્રીટ્સબર્ગની વૈજ્ઞાનિક માહિતીની સંસ્થા દ્વારા પ્રસ્તુત કરાયેલ પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા છે. ISI એ IDS માહિતી સંગ્રહોમાં આવરી લેવાયેલ 16000 કરતાં વધારે શીર્ષકોમાંથી પૂર્ણગ્રંથ લેખો પૂરા પાડે છે. ISI માહિતી સંગ્રહ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી, સમાજ વિજ્ઞાનો, વિનયન અને માનવવિદ્યાઓની શાખાઓમાં શૈક્ષણિક અભ્યાસ સામયિકોને આવરી લે છે. લેખોને OCLC, ILL, DATA STAR, OVID, DIALOG, મારફતે ISI ના પાયાના નિર્દેશો દ્વારા અને ISI વેબસાઈટોના પાયાના નિર્દેશો દ્વારા ઈમેલ, ફેક્સ, ટેલિફોન તથા ટપાલ દ્વારા આદેશ આપી શકાય છે. ફી માં

ધોરણીય પ્રક્રિયા શુલ્ક, યોગ્ય ગ્રંથ સ્વામિત્વ સ્પષ્ટ કરાયેલી હોય છે. આ ઉપયોગકારોને ફેક્સ, ટપાલ અથવા કુરીયર દ્વારા વિતરીત કરાય છે. ઉપયોગકારો અમેરિકન 500 ડોલર ની રકમની જમા ખાતું ખોલાવી શકે છે અને પ્રત્યેક વખતે ISI ઉપયોગકારને સિલક રકમનો પત્ર મોકલશે.

ii) વૈજ્ઞાનિક અને તકનીકી માહિતી માટે કેનેડિયન સંસ્થા (CISTI)

Canada Institute For Scientific and Technical Information (CISTI)

(<http://cisti.icist.nrc.cnrc.gn.ca/dosdel/delevery>)

CISTI એ વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજી, ઈજનેરી અને તબીબી તમામ ક્ષેત્રોમાં વિશ્વની મુખ્ય માહિતી સ્ત્રોતો પૈકી એક છે. વ્યક્તિ CISTI સંગ્રહ વિશે માહિતી મેળવી પ્રવેશ કરી શકે છે. તથા કેનેડિયન એગ્રીકલ્ચર લાયબ્રેરી (CAL) ના સંગ્રહ વિશે માહિતી મેળવી લેખો, પરિષદ, કાર્યવાહીઓ, પુસ્તકો વગેરેનો OCLC, ILL, DIALOG, OVID, Web Gateway, ઈ-મેઈલ, ફેક્સ, ટેલિફોન અથવા ટપાલ દ્વારા CISTI આદેશ કરી શકે છે. લેખો ફેક્સ, હવાઈમાર્ગે કે કુરીયર મારફતે વિતરીત કરી શકાય છે. પુસ્તકો માત્ર કુરીયર દ્વારા વિતરિત કરાય છે.

iii) બ્રિટીશ બ્રિટીશ લાયબ્રેરી ડોક્યુમેન્ટ સપ્લાય સેન્ટર (BLDSC)

British Library Document Supply Centre (BLDSC)

<http://www.bl.uk/services/document/articles.html>

બ્રિટીશ લાયબ્રેરી ડોક્યુમેન્ટ સપ્લાય સેન્ટર એ પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા વિશ્વનું સૌથી અગ્રગણ્ય છે. તે સાહિત્યની તમામ કક્ષાઓ માટે દરેક વર્ષ 4 મિલિયન કરતાં વધારે વિનંતીઓ મેળવે છે. ઈંગ્લેન્ડ સિવાયના દેશોમાંથી 1 મિલિયન કરતાં વધારે ના સમાવેશ સાથે BLDSC એ પ્રલેખ પૂર્તિના ક્ષેત્રમાં જાણીતા કેન્દ્રો પૈકી એક છે. તે તમામ પ્રકારનાં પુસ્તકાલયો અને સંસ્થાઓમાં સંશોધકો અને વિદ્વાનોને ઝડપી અને સર્વગ્રાહી પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા અને આંતર - પુસ્તકાલય લોન માટે કેન્દ્રીય સંસ્થા તરીકે મનાય છે. જો કે, ખાસ કરીને વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજી અને તબીબીમાં મજબૂત BLDSC ઘણી ભાષાઓમાં માનવ જ્ઞાનના તમામ પ્રકારના પુસ્તકાલયો અને સંસ્થાઓમાં સંશોધકો અને વિદ્વાનોને ઝડપી અને સર્વગ્રાહી પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા પાડે છે. તે ઈંગ્લેન્ડમાં આંતર - પુસ્તકાલય લોન સેવા પૂરી પાડે છે. તે ઈંગ્લેન્ડમાં આંતર પુસ્તકાલય લોન માટે કેન્દ્રીય સંસ્થા તરીકે મનાય છે. જો કે, ખાસ કરીને વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજી અને તબીબીમાં મજબૂત BLDSC ઘણી ભાષાઓમાં માનવ જ્ઞાનના તમામ વિષય વિસ્તારોમાં સામગ્રી એકત્રીત કરે છે. કેન્દ્ર સામયિકો, પુસ્તકો, પરિષદ કાર્યવાહીઓ હેવાલો, શોધનિબંધો, કચેરીને લગતાં પ્રકાશનો, તમામ પ્રકારનું સંદર્ભ સાહિત્ય, સંગીત ઈજારા પત્રો વગેરે યોજે છે. તે બોસ્ટન સ્પા અને બ્રિટીશ લાયબ્રેરીના અન્ય ભાગોમાં યોજાયેલ પોતાના સંગ્રહોમાંથી મેળવાયેલ શીર્ષકો અને 2,50,000 સામયિકોના જુના અંકોના શીર્ષકોના સમાવેશ સાથે પોતાના જથ્થામાંથી લગભગ 83 % વિનંતીકારોને સંતોષ આપે છે. OCLC, ILL, DATA STAR, OVID, DIALOG, ARTTE, ARTEmail, British Library Automatic Information service (BLAISE) / LINE ટેલિફોન, ફેક્સ અને ટપાલ દ્વારા કોઈપણ લંબાઈના પ્રલેખ અને માહિતી BLDSC માં આદેશ આપી શકાય છે. પૂરા પડાયેલા પ્રલેખો ગ્રંથ સ્વામિત્વ મુક્ત હોય છે કારણ કે તેને ઈંગ્લેન્ડમાં પ્રકાશકો અને ગ્રંથ સ્વામિત્વ મુક્તિ એજન્સીઓ સાથે સીધા કરાર હોય છે. લેખો, ફેક્સ, હવાઈ માર્ગે અથવા ટપાલ દ્વારા વિતરીત થાય છે. પુસ્તકો હવાઈટપાલ મારફતે વિતરિત થાય છે. ચૂકવણું NELINET માસિક હિસાબ પત્ર અથવા આંતર પુસ્તકાલય લોન શુલ્ક વ્યવસ્થાપન (IFM) વિકલ્પ મારફતે કરી શકાય છે BLDSC વિનંતીઓ પસાર કરવા બે રીતો પૂરી પાડે છે. સંસ્થાઓ અથવા પુસ્તકાલયો લોન ઉપર પ્રલેખની વિનંતી કરી શકે અથવા તેઓ BLDSC ની લેખ પ્રત્યક્ષ સેવા મારફતે પ્રલેખોનો આદેશ આપી શકે. પ્રત્યેક ઉપયોગકાર સંસ્થાએ BLDSC સાથે નોંધણી કરાવવી જોઈએ અને લાયબ્રેરી ફોટોકોપી પ્રીવીલેજ સર્વિસ (અગાઉ ઈન્ટરનેશનલ ફોટોકોપી સર્વિસ તરીકે તરીકે ઓખળાતું) નો ઉપયોગ કરતાં પહેલાં ખાતું હોવું જોઈએ. વ્યક્તિગત ઉપયોગકારે પણ ઓછામાં ઓછી જમા રકમ 100 પાઉન્ડ તથા 160 અમેરિકન ડોલરથી BLDSC માં ગ્રાહક ખાતું ખોલાવવાની જરૂર હોય છે. ચૂકવણું કેડીટકાર્ડ મારફતે પણ થઈ શકે છે અથવા વેબ ઓર્ડર ફોર્મ અથવા પત્રક ભરતીયું ફેક્સ અથવા ઈ-મેઈલ મારફતે મોકલી શકાય છે. લંબાઈની ગણના કર્યા સિવાય એક લેખનો હવાઈ ટપાલ વિતરણ ખર્ચ 7.25 પાઉન્ડ અથવા 11.50 અમેરિકન ડોલર થાય

છે. જો પ્રલેખ લોન પર લેવાય તો અત્યારનો હવાઈ ટપાલ ખર્ચ 13.25 પાઉન્ડ અથવા 21.25 અમેરીકન ડોલર છે.

(iv) નેશનલ લાયબ્રેરી ઓફ ઓસ્ટ્રેલિયા

(National Library of Australia)

<http://www.nla.gov.au/wabpac/>

નેશનલ લાયબ્રેરી ઓફ ઓસ્ટ્રેલિયાની પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા (NLADDS) એ ઓસ્ટ્રેલિયાની સૌથી મોટી પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા છે. NLAનું સૂચિપત્ર પર તમામ માહિતી પૂરી પાડે છે. પુસ્તકાલયમાં રખાયેલ મોટાભાગની સામગ્રીઓ લોન માટે ઉપલબ્ધ હોતી નથી. વ્યક્તિઓ કે જેઓ પુસ્તકાલય સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાનું ઈચ્છે તેઓને તેમના વતી સામગ્રી ઉછીની લેવા માટે તેમના માટે વ્યવસ્થા કરવા સ્થાનિક જાહેર પુસ્તકાલય અથવા તેમની સંસ્થાના પુસ્તકાલયનો સંપર્ક કરવાની જરૂર પડે છે. જૂન 2000 થી NLADDS) એ આંતર પુસ્તકાલય લોન અને પ્રલેખ પૂર્તિ માટે ચૂકવણા તરીકે વાઉચર સ્વીકારવાનું બધ કર્યું છે. આના બદલે NLADDSનો ઉપયોગ કરતાં પુસ્તકાલયનો ચૂકવણાની નીચેની પધ્ધતિઓ પસંદ કરી શકે.

- ગતિમૂલક પ્રલેખ પૂર્તિ KDD) ચૂકવણા સેવા

- માસિક ખાતુ (ચેક અથવા ક્રેડીટકાર્ડ દ્વારા ચૂકવવા પાત્ર)

(v) ઈન્ફોરીટ્રીવ (Inforetrieve the Article store)

(<http://www.inforetrieve.com>)

Inforetrieve એ ચાલુ ભાગીદારીઓ પ્રકાશકો તેમજ વિષયવસ્તુ ઉમાદકો સાથે જોડાણો મારફતે લેખો અને સામયિક વિષય વસ્તુઓની દુનિયાની સૌથી મોટું પુસ્તકાલયો પૈકી એક છે. તે ગ્રંથ સ્વામિત્વના કાયદા અનુસાર પ્રકાશિત પ્રલેખની નકલો પૂરી પાડે છે. તે પુસ્તકાલયો વીજાણુકીય સ્ત્રોત, પ્રકાશકો અને અન્ય પ્રાથમિક પૂરવઠાકારોનું માળખું પ્રલેખોનું પૂર્તિ કરવા ઉપયોગમાં લે છે. આ સેવા ઉપયોગકાર પ્રલેખ માગણીના 95% પરિપૂર્ણ કરવાનો દાવો કરે છે. લેખો OCLC, ILL, Web ઈ મેઈલ અને ટેલિફોન દ્વારા Inforetrieve માંથી ઓર્ડર કરી શકાય છે.

લેખો ગ્રંથ સ્વામિત્વ મુક્ત હોય છે અને ઉપયોગકારને હવાઈ માર્ગે ફેક્સ, ટપાલ અથવા કુરિયર દ્વારા વિતરીત કરાય છે. Ariel એ Inforetrieve દ્વારા ઉત્પાદિત વ્યાપારી સોફ્ટવેર પેકેજ છે જે ઈન્ટરનેટ ઉપર TIFF અથવા PDF ફાઈલો તરીકે પ્રલેખો મોકલે છે અને મેળવે છે. આ પૂર્તિ પધ્ધતિનો ઉપયોગ કરવા માટે તેને વિનંતીકારના સાથે સ્ટેશન ઉપર સ્થાપિત કરાવવું જોઈએ.

(vi) ઈન્જેન્ટા સામયિકો (Ingenta Journals)

(<http://www.ingenta.com>)

Ingenta Journal મે 1998માં શરૂ કરાયું હતું અને તે 35 કરતાં વધારે અગ્રગણ્ય પ્રકાશકોમાંથી 2800 કરતાં વધારે શૈક્ષણિક અને વ્યવસાયિક સામયિકોમાંથી 9,00,000 કરતાં વધારે પૂર્ણગ્રંથ લેખોના સંક્ષેપો પરત્વે મુક્ત પ્રવેશનો એકલ મુદ્દો પ્રસ્તુત કરે છે. તે વાર્ષિક ધોરણે 3 મિલિયન કરતા વધારે ઉપયોગકારોને પ્રલેખો પૂરા પાડે છે. તે નિ:શુલ્ક રીતે લેખોના માહિતી સંગ્રહને સર્ચ કરતાં અને બ્રાઉઝ કરવા વિશ્વમાં ગમે ત્યાં ગમે તે વ્યક્તિને પરવાનગી આપે છે અને વિષયવસ્તુના શીર્ષકો, વાગ્મયસૂચીય માહિતી અને સંક્ષેપો જોવા માટે પણ પરવાનગી આપે છે. સમગ્ર વિશ્વમાંથી 8000 કરતાં વધારે શૈક્ષણિક, સંશોધન અને સહકારી પુસ્તકાલયો સંસ્થાઓ અને સહયારી સંધો આ સેવાનો સારી રીતે ઉપયોગ કરે છે. લવાજમકારો પૂર્ણગ્રંથ લેખોનું નિ:શુલ્ક રીતે જોઈ શકે છે જ્યારે બિન લવાજમકારોને તેનાં માટે પૈસા ચૂકવવા પડે છે. ઉપયોગકારો તત્કાલ વીજાણુકીય પૂર્તિ માટે આદેશ આપી શકે છે અને ચૂકવણું ક્રેડીટકાર્ડ મારફતે થઈ શકે છે.

(vii) ASK IEEE

(<http://www.ieee.org/services/askiee/>)

askiece એ ઈન્સ્ટ્રીટ્યુટ ઓફ ઈલેક્ટ્રીકલ અને ઈલેક્ટ્રોનિક્સ એન્જિનીયર પ્રલેખપૂર્તિ સેવા છે જે IEEE દ્વારા પ્રકાશિત લેખોની ફોટોનકલો પૂરી પાડે છે. તેની પાસે પૂર્તિ વિકલ્પની વિવિધ કક્ષાઓ છે એટલે

કે પ્રથમ વર્ગ ટપાલ, પ્રતિકૃતિ વગેરે તમામ વિનંતીઓ તેનાં પોતાનાં સંગ્રહોમાંથી પરિપૂર્ણ થાય છે.

(viii) કેમીકલ એબસ્ટ્રેક્સ સર્વિસ / પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા (CASDDS)

Chemical Abstracts Service / Document Delivery Service (CASDDS)

(<http://www.cas.org/support/dds.html>)

CASDDS કેમીકલ એબસ્ટ્રેક્સોમાં ઉલ્લેખિત મોટાભાગના પ્રલેખો પૂરા પાડે છે. તે બિનગ્રંથસ્વામિત્વ પ્રકાશનો, ગ્રંથ સ્વામિત્વ મુક્ત કેન્દ્ર સાથે નોંધાયેલ પ્રકાશનો, અમેરીકન કેમીકલસ સોસાયટી પ્રકાશનો અને CAS ને નકલ કરવાના હક્કના કરારોને એજ સંસ્થાઓનાં પ્રકાશનો માટે ફોટોનકલો પૂરા પાડે છે. તે 28 દિવસના સમયગાળા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય ગ્રાહકોને લોન સેવા પણ પૂરી પાડે છે. પ્રલેખો સામાન્ય ટપાલ, ફેક્સ અને કુરિયર દ્વારા પડાય છે. તે એકલ પ્રલેખની ઘણી નકલો પૂરી પાડતુ નથી.

(ix) OCLC ફુલ ટેક્સ્ટ ઓપ્શન પ્રોગ્રામ

OCLC Full Text Option Program

OCLC/ILL પૂર્ણ ગ્રંથ વિકલ્પનો ઉપયોગ કરીને, પુસ્તકાલયો OCLC/ILL કાર્યવિધિઓ અને કાર્યપ્રવાહોનો ઉપયોગ કરીને ASCII ગ્રંથ પ્રલેખોને વિનંતી કરી શકે છે. પ્રલેખો ઈ-મેઈલ સંદેશોઓની દ્વારા વિનંતીની પ્રાપ્તિની મિનિટોમાંજ પૂર્તિ કરાય છે. વિનંતીકારો પૂરા પડાયેલ પ્રલેખો માટે ચૂકવણું કરવા OCLC/ILL શુલ્ક વ્યવસ્થાપન સેવાનો ઉપયોગ કરી શકે છે.

(x) PEAK : પ્રાઈસીંગ ઇલેક્ટ્રોનિક એક્સેસ ટુ નોલેજ

PEAK : Pricing Electronic Access to Knowledge

(<http://www.umdl.umich.edu/peak>)

PEAK એ મિશિગન વિશ્વ વિદ્યાલયની સંશોધન યોજના છે જેમાં Elsevier Science અને મિશિગન વિશ્વ વિદ્યાલય નોર્થ હોલેન્ડ, બટરવર્થ અને પરગેમોન પ્રેસના સમાવેશ સાથે Elsevier દ્વારા પ્રકાશિત તમામ 1100 સામયિકો માટે સેવાનું વ્યવસ્થાપન કરવા અને સર્જન કરવા માટે કામ કરી રહ્યા છે. આ સેવામાં નિશ્ચિત કિંમતે વિશિષ્ટ લેખ પરત્વે ઉપયોગકારને અમર્યાદિત રીતે સેવા મળી શકે છે.

(xi) સાયન્સ ડાયરેક્ટ (Science Direct)

(<http://www.sciencedirect.com>)

સાયન્સ ડાયરેક્ટ એ વૈજ્ઞાનિક અને તકનીકી માહિતી માટે ઓન લાઈન સુવિધા છે. તે Elsevier Science અને અન્ય સહભાગી પ્રકાશકો દ્વારા પ્રકાશિત દૂરવર્તી સંગ્રહિત પૂર્ણગ્રંથ સામયિકો પરત્વે પુસ્તકાલયો અને તેમના ઉપયોગકારોને ડેસ્કટોપ કોમ્પ્યુટર દ્વારા સેવા ઉપયોગકારો પાસે એકલ ઉપયોગકાર અથવા બહુ ઉપયોગકાર પરવાનો એક અથવા વધારે વર્ષના લવાજમો માટે હોઈ શકે છે. આ સેવા સમગ્ર વિશ્વમાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીમાં ખૂબ લોકપ્રિય છે.

(xii) અનકવર ડેસ્કટોપ ઇમેજ ડીલીવરી

(Uncover Desktop Image Delivery)

(<http://www.uncweb.carl.org/uncover/imgtaq.html>)

Uncover 2500 કરતાં વધારે સામયિકોમાંથી તેના માહિતી સંગ્રહમાંથી પૂર્ણગ્રંથ લેખો પ્રસ્તુત કરે છે. લગભગ 300 શૈક્ષણિક અભ્યાસ, વિશ્વ વિદ્યાલયો અને વ્યાપાર પ્રકાશકોએ તેમનાં પ્રકાશનોમાંથી લેખોની પૂર્તિ કરવાની પરવાનગી આપી છે. તે ઉપયોગકારોને ચિત્રો, આલેખો, છબીઓ વગેરેના સમાવેશ સાથે લેખો ડાઉનલોડ કરવા પરવાનગી આપે છે. લેખોની Uncover દ્વારા સંચાલન શુલ્ક અને ગ્રંથ સ્વામિત્વ શુલ્ક લીધા બાદ પૂર્તિ કરી શકાય છે.

(xiii) નેશનલ ટેકનીકલ ઇન્ફોર્મેશન સર્વિસ (NTIS)

National Technical Information Service (NTIS)

(<http://Support.dialog.com/publications/docdelivery>)

NTIS એ સહકાર અનુદાનિત વૈજ્ઞાનિક, તકનીકી, ઈજનેરી અને વ્યાપાર સંબંધી હાલ ઉપલબ્ધ માહિતી માટે સૌથી મોટો એકલ સ્ત્રોત છે. તે છેલ્લા 50 વર્ષોમાં બહાર પાડેલ 35 કરતાં વધારે વિષય વિસ્તારો આવરી લેતું 2 મિલિયન કરતા વધારે પ્રકાશનોને આવરી લે છે. ઉપયોગકારો તેમનું ચૂકવણું

કેડીટ કાર્ડ મારફતે કરી શકે છે અથવા તેઓ NTIS પાસે તેમનું જમા ખાતું ખોલાવી શકે પ્રલેખોની NTIS દ્વારા હવાઈ ટપાલ અથવા જમીની ટપાલ મારફતે પૂર્તિ કરાય છે.

(xiv) યુનિવર્સિટી માઈક્રો ફિલ્મ્સ ઇન્ટરનેશનલ ડિઝર્ટેશન સર્વિસીઝ (UMI)

(University Microfilms Internation (UMI) Dissertation Services

યુનિવર્સિટી માઈક્રોફિલ્મ્સ ઇન્ટરનેશનલ વિવિધ સ્વરૂપોમાં શોધ નિબંધ અને અનુસ્નાતક શોધ નિબંધની સર્વગ્રાહી પૂર્ણગ્રંથ પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા પ્રસ્તુત કરે છે. પ્રલેખો માટે કેડીટ કાર્ડ દ્વારા આદેશ આપી શકાય અથવા ઉપયોગકાર UMI પાસે ખાતું ખોલાવી શકે છે. નકલો માઈક્રોફીલ્મ, માઈક્રોફીલ્મ નરમ આવરણ કાગળ અથવા સખત આવરણ કાગળમાં હોઈ શકે. UMI વિવિધ પ્રકારના ઉપયોગકારો એટલે કે શૈક્ષણિક, બિન - શૈક્ષણિક વગેરે તથા વિવિધ દેશો માટે વિવિધ કિંમત વસૂલે છે.

(xv) યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ પેટન્ટ એન્ડ ટ્રેડમાર્ક ઓફિસ (USPTO)

United States Patent and Trademark Office

([http : // www. uspto. gov. patft/](http://www.uspto.gov.patft/))

સંયુક્ત રાષ્ટ્રો ઈજારાપાત્ર પૂર્ણગ્રંથ અને પૂર્ણ પ્રતિમાં માહિતી સંગ્રહ બે ભાગમાં સમાવેશ કરે છે.

- 1) ઈજારાપત્ર અનુદાન માહિતી સંગ્રહ કે જે 1976 થી મંજૂર કરાયેલ ઈજારાપત્રોનો પૂર્ણગ્રંથ અને 1790 થી પૂર્ણ ચિત્રોઓનો સમાવેશ કરે છે.
- 2) ઈજારાપત્ર વિનિયોગ માહિતી સંગ્રહ Advance Search વિકલ્પ તથા ઉપયોગકાર Quick Search વિકલ્પ Application Number Search ઉપયોગ વિકલ્પ કરીને કોઈ ખાસ ઈજારાપત્ર પ્રલેખ સર્ચ કરી શકે છે. તેઓ કમ્પ્યુટર મોનીટર ઉપર અથવા તેને ડાઉનલોડ કરીને અથવા USPTO) ને છાપેલી નકલો માટે આદેશ આપીને સર્ચ પરિણામોનું નિર્દેશ કરી શકે છે.

(xvi) શિકાગો પબ્લિક લાયબ્રેરી (Chicago Public Library)

શિકાગો પબ્લિક લાયબ્રેરી એ અમેરીકામાં ઈજારાપત્રો અને વ્યાપારમુદ્રા પુસ્તકાલયો પૈકીનું એક છે. પુસ્તકાલય અમેરીકાના ઈજારાપત્રો તેમજ વિદેશી ઈજારાપત્રોની નકલો પૂરી પાડે છે. પુસ્તકાલયો 1617 થી મધ્ય 1994 સુદી બ્રિટીશ ઈજારાપત્રો અને 1912 થી 1938 સુધી જર્મન ઈજારાપત્રોનો લગભગ સંપૂર્ણ સંગ્રહ ધરાવે છે. નકલો, ઝેરોક્ષ નકલ કેન્દ્રો મારફતે મેળવી શકાય છે.

(xvii) ડરવેન્ટ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ (DERWENT Publications Ltd.)

ડરવેન્ટ પ્રકાશન લિમિટેડનું ઈજારાપત્ર પૂર્તિ વિભાગ ઘણી ઓછી કિંમતે ઘણી ઝડપી પરિણામ સાથે સર્વગ્રાહી ઈજારાપાત્ર પૂર્તિ સેવા પ્રસ્તુત કરે છે. વિશ્વમાં ગમે ત્યાં પ્રકાશિત ઈજારાપાત્ર અને વિશ્વ ઈજારાપાત્ર નિર્દેશિકામાં ઉલ્લેખિત ઈજારાપાત્રને Derwent માંથી આદેશ કરી શકાય. પૂર્તિ વિકલ્પો ઉપલબ્ધ છે. સામાન્ય સેવા, ઝડપી સેવા, ફેક્સ સેવા અથવા અન્ય ભાષાઓમાંથી અનુવાદિત પ્રલેખ માટેનો આદેશ કોઈ રીતે આપી શકાય અને ઉપયોગકાર Derwent સાથે જમા ખાતું ખોલાવી શકે છે.

(xviii) પેટન્ટ ઇન્ફોર્મેશન સિસ્ટમ (PIS)

પ્રકાશન સેવા, શોધ સેવા અને ઈજારાપત્ર નકલ પૂર્તિ સેવા દ્વારા ઈજારાપત્રો અથવા ઈજારા સંબંધિત સાહિત્યમાં સમાવિષ્ટ તકનીકી માહિતી પૂરી પાડવા ભારત સરકારે 1980માં નાગપૂરમાં ઈજારાપત્ર માહિતિ પધ્ધતિની સ્થાપના કરી હતી. લવાજમકાર અગાઉ ચૂકવણ પધ્ધતિ /યોજનાનુ સંચાલન કરે છે. આ યોજના હેઠળ ઈજારાપત્ર પ્રલેખની પ્રાપ્તિની રીત દ્વારા નીચમીત સેવા ઉપલબ્ધ કરવામાં રસ ધરાવનાર ઉપયોગકાર રૂ. ૯૦૦૦/- થી ઓછી નહિ અથવા તેના ગુણાંકમાં રકમ મોકલે અને તેના નામે ખાતું ખોલાવે. ચુકવણાની પ્રાપ્તિ સાથે ઉપયોગકારને પેટન્ટ ઇન્ફોર્મેશન સીસ્ટમ કચેરી દ્વારા લવાજમ ખાતાની ફાળવણી કરાય છે. પૂરેપૂરી પડાયેલ સેવાઓ અને માહિતી માટે શુલ્ક ખાતામાં ઉધારાય છે અને જમા-ઉધાર હિસાબ પત્રો મોકલાય છે.

(xix) નેશનલ ઇસ્ટીટ્યૂટ ઓફ સાયન્સ કોમ્યુનિકેશન એન્ડ ઇન્ફોર્મેશન રીસોર્સીઝ (NISCAIR)

ભારતીય રાષ્ટ્રીય પ્રલેખન કેન્દ્રની સ્થાપના હવે નેશનલ ઇસ્ટીટ્યૂટ ઓફ સાયન્સ કોમ્યુનિકેશન એન્ડ ઇન્ફોર્મેશન રીસોર્સીઝ 1952માં થઈ જે હવે રાષ્ટ્રીય કક્ષાએ પ્રલેખપૂર્તિ સેવા પ્રસતુત કરી રહી છે.

સેવા નેશનલ સાયન્સ લાયબ્રેરી અને નેશનલ ઈસ્ટીટ્યૂટ ઓફ સાયન્સ કોમ્યુનિકેશન એન્ડ ઈન્ફોર્મેશન રીસોર્સીઝ પાઈલોટ ઈલેક્ટ્રોનિક લાઈબ્રેરીના સમાવેશ સાથે સમગ્ર દેશના સ્ત્રોતોનો ઉપયોગ કરીને પૂરી પડાય છે. વિનંતીઓ ટપાલ, ફેક્સ, ટેલેક્સ, ઈમેઈલ દ્વારા મેળવાય છે. જરૂરી પ્રલેખોનું સ્થાન નેશનલ યુનીયન કેટલોગ ઓફ સાયન્ટીફિક સીરીયલ્સ ઈન ઈન્ડીયાનો ઉપયોગ કરીને શોધી કઢાય છે. દેશમાં આવેલી વૈજ્ઞાનિક અને ટેકનીકલ પુસ્તકાલયમાંથી વિનંતીઓ પ્રલેખ પૂર્તિ માટે પ્રાપ્ત કરાય છે. આ સ્ત્રોત પ્રલેખોની ઉપલબ્ધતાના આધારે તારવી કઢાય છે. NISCAIR ઈલેક્ટ્રોનિક સ્વરૂપમાં 2100 કરતાં વધારે સામયિકોના સમાવેશ સાથે લગભગ 8000 સામયિકોના પુસ્તકાલયના પોતાના સંગ્રહમાંથી પ્રલેખોની નકલો પૂરી પાડે છે. સ્થાનિક સ્ત્રોતોનો ઉપયોગ કરીને, સરેરાશ 73% વિનંતીઓ 2 અઠવાડિયામાં પરિપૂર્ણ કરાય છે અને 85% વિનંતિઓ 4 અઠવાડિયામાં પરિપૂર્ણ કરાય છે. સામાન્ય રીતે ભારતીય અથવા વિદેશ પુસ્તકાલયોમાંથી પ્રલેખોની નકલની પ્રાપ્તિ 8-12 અઠવાડિયાનો સમય લે છે. NISCAIR દ્વારા પ્રસ્તુત થતું પ્રલેખ પૂર્તિ સેવાનું અન્ય સ્વરૂપ છે વિષય વસ્તુઓ, સંક્ષેપો અને ફોટોનકલો સેવા (CAPS) અને પૂર્ણગ્રંથ સામાયિક સેવા (FTJS).

(XX) અન્ય પ્રલેખ પૂર્તિ એજન્સીઓ (Other Document Delivery Agencies)

આ એજન્સીઓ ઉપરાંત, કેટલીક અન્ય રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રલેખ પૂર્તિ સેવાઓ છે. જેઓ વિવિધ શાખાઓમાં પ્રલેખો પૂરાં પાડી રહી છે. આ પૈકી કેટલીક છે....

Information Quest

(<http://www.eiq.com/>)

ACM Digital Library

(<http://www.acm.org/dl/>)

Articles (k) in physicals

(<http://www.ojps.aip.org/>)

Bioline Publications

(<http://www.bivline.org.br/>)

Biomednet: Internet Community for Biological and Medical researchers

(<http://www.biomednet.com/>)

Chemport

(<http://www.chemport.org/html/english/about.html>)

Clemweb: The World Wide club for the chemical community

(<http://www.chemweb.com/>)

News Library

(http://www.news.library.ints.net/no_frame2.html)

Docdeliver

(<http://www.docdeliver.com/>)

The Electric Library

(<http://www.elibrary.com/>)

10.8 ગ્રંથસ્વામિત્વ સુવિધાકારો : (COPYRIGHT FACILITATORS)

પ્રલેખ, જાહેર ક્ષેત્રમાં નહીં અને ગ્રંથસ્વામિત્વના ક્ષેત્ર હેઠળ આવતો, ઉપયોગકારને પૂર્તિ પહેલાં ગ્રંથસ્વામિત્વ માલિક પાસેથી ગ્રંથસ્વામિત્વ હક્ક મુક્ત કરવો જરૂરી છે. ગ્રંથસ્વામિત્વ માલિક પાસેથી પરવાનગી મેળવ્યા બાદ તેની પૂર્તિ કરી શકાય છે. માલિક પાસેથી પરવાનગી મેળવવી, ઉપયોગકાર અથવા પ્રલેખ પૂરવઠાકારને પરવાનગી આપવી, લક્ષિત ઉપયોગકાર પાસેથી ગ્રંથસ્વામિત્વ શુલ્ક મેળવવું અને ગ્રંથસ્વામિત્વના વાસ્તવિક માલિકને સ્વામિત્વ ધન વહેંચવું વગેરે માટે ગ્રંથસ્વામિત્વ સરળીકરણ સ્થાપિત કરવાની જરૂરિયાત અનુભવાય છે. આ એજન્સીઓ ઉપયોગકારો, પ્રલેખ પૂરવઠાકારો અને ગ્રંથસ્વામિત્વ માલિકો વચ્ચે ફેરફાર પદ્ધતિ તરીકે કાર્ય કરે છે. કેટલાક પ્રાથ્મિક દેશોએ આ બાબતમાં ગ્રંથસ્વામિત્વ પરવાના એજન્સીઓ સ્થાપી છે. ભારતમાં તે હજી પ્રાયોગિક

ધોરણ છે. આ એજન્સીઓનાં કાર્યો ગ્રંથસ્વામિત્વ ધારકો એટલે કે પ્રકાશકો લેખકો સાથે શુલ્કની ચર્ચા વિચારણા કરવાનાં છે અને ઉપયોગકારો પાસેથી સીધી રીતે અથવા હવાલા વિતરણ બેંક મારફતે ગ્રંથસ્વામિત્વ શુલ્ક વસુલે છે અને ગ્રંથસ્વામિત્વ ધારકને સંમતી આપેલ બાકી રકમો ચૂકવે છે. કેટલાંક મુખ્ય ગ્રંથસ્વામિત્વ એજન્સીઓ અને ગ્રંથસ્વામિત્વ હવાલા વિતરણ બેંકોની નીચે ચર્ચા કરાઈ છે.

10.8.1 ગ્રંથસ્વામિત્વ પરવાના એજન્સીઓ (Copyright Licencing Agencies)

- a) ગ્રંથસ્વામિત્વ વિતરણ કેન્દ્ર (CCC) અમેરિકા : અમેરિકન કોંગ્રેસના સૂચનથી, બિન-નફા સંસ્થા નામે ગ્રંથસ્વામિત્વ વિતરણ કેન્દ્ર (CCC) 1978માં સ્થાપવામાં આવ્યું. છેલ્લા અઢી દાયકા દરમિયાન, તેણે લેખોના સ્વરૂપમાં વ્યાવસાયિક સામયિકોના વિતરકો અને પુસ્તકોના લેખકોને મિલિયન ડોલર ગ્રંથસ્વામિત્વ ધન તરીકે વિતરિત કર્યાં છે. CCC પ્રત્યેક હાર માટે સામાન્ય સેવા શુલ્ક વસુલે છે. ગ્રંથસ્વામિત્વ ધારકોને CCC સાથે હક્ક ધારક અધિકૃતતા કરાર ભરવાની જરૂર હોય છે. CCC તેના ઉપયોગકારોને નીચેના ચાર પ્રકારની સેવાઓ પ્રસ્તુત કરે છે.
 - ◆ શૈક્ષણિક પરવાનગી સેવા (APS) ગ્રંથસ્વામિત્વ ધારકોના વતી CCC શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, શિક્ષણકારો અને પુસ્તકોની દુકાનોને વર્ગખંડ વિજ્ઞાપિત્રોના અભ્યાસક્રમોમાં તેમના ઉપયોગ માટે ગ્રંથસ્વામિત્વ કરાયેલ સામગ્રીની નકલો માટે પરવાનગી આપે છે અને હક્ક ધારકો દ્વારા ગોઠવેલ ગ્રંથસ્વામિત્વ ધન ઉપયોગકારો પાસેથી એકત્ર કરાય છે.
 - ◆ વીજાણુકીય અભ્યાસક્રમ વિષયવસ્તુ સેવા (ECCS) : CCC દ્વારા વીજાણુકીય સ્વરૂપ, રક્ષિત પાસવર્ડ દ્વારા વીજાણુકીય અભ્યાસક્રમ સામગ્રીમાં સંગ્રહ માટે ગ્રંથસ્વામિત્વ કરાયેલ સામગ્રીના અંકીય ઉપયોગ માટે ઉપયોગકારોને પરવાનગી અપાય છે. આ પાસવર્ડ મર્યાદિત સમયગાળા માટે અપાય છે.
 - ◆ આદાન પ્રદાન હેવાલ સેવા (TRS) : CCC પુસ્તકાલયો, માહિતી કેન્દ્રો, પ્રલેખ પૂર્તિ કેન્દ્રો, પ્રલેખ પૂરવઠાકારો, ફોટો નકલ સેવા આપતી દુકાનો, માહિતી પૂરી પાડનારાઓ, વ્યક્તિઓ અથવા માહિતી પ્રસાર અને પ્રલેખ પૂર્તિ પ્રવૃત્તિઓમાં સમાવિષ્ટ સંસ્થાઓને તત્કાલ પરવાનગી આપે છે. ગ્રંથસ્વામિત્વ ધારકો માટે નિશ્ચિત કરાયેલ ગ્રંથસ્વામિત્વ ધન તે એકત્રીત કરે છે.
- b) ગ્રંથસ્વામિત્વ પરવાના એજન્સી (CLA) : ગ્રંથસ્વામિત્વ પરવાના એજન્સી (CLA) કાગળ ઉપર અને કાગળમાંથી નકલ કરવા અને વીજાણુકીય નકલ કરવાના માટે પરવાનાશ્રેણી પ્રસ્તુત કરે છે. તે લક્ષિત ઉપયોગકારને પ્રલેખો વિતરિત કરતું નથી અને સંગ્રહ કરતું નથી. તે CCCના એજન્ટ તરીકે કાર્ય કરે છે.
- c) કેનેડિયન ગ્રંથસ્વામિત્વ પરવાના એજન્સી (CANCOPY), કેનેડા : કેનેડિયન ગ્રંથસ્વામિત્વ પરવાના એજન્સી (CANCOPY) કેનેડિયન સરકારમાં કરેલ નકલો માટે કેનેડાની સરકારમાંથી ગ્રંથસ્વામિત્વ ધન મેળવે છે. CANCOPY 1 કોપીરાઈટ કલેક્ટીવ ઈન ધ પ્રોવીન્સ ઓફ ક્વીબેક (COPIBEC) અથવા CCC અન્ય એજન્સીઓને ગ્રંથસ્વામિત્વ ધન વિતરિત કરે છે. જે આગળ હક્ક ધારકોને ગ્રંથસ્વામિત્વ ધન ચૂકવે છે. તેનાં કાર્યો CCC નાં કાર્યોને લગભગ સમાન હોય છે.

10.8.2 ભારતની ગ્રંથસ્વામિત્વ વિતરણ એજન્સી : (Copyright Clearing Agency of India)

ભારત સરકારે ઈન્ડિયન રીપોગ્રાફીકસ રાઈટ્સ ઓર્ગેનાઈઝેશન (IRRO) ની સ્થાપના કરી છે. IRRO ભારતીય પ્રકાશકોના સંગઠન (FIP) ભારતના લેખકોનું સંગઠન (AGI) અને કેટલાક વ્યાવસાયિક સંગઠનો અને વ્યક્તિઓ દ્વારા સંયુક્ત

રીતે રચાયું છે. ગ્રંથસ્વામિત્વના ઉલ્લંઘનની પ્રવૃત્તિઓ લઘુત્તમ કરવા માટે અત્યારે, કમનસીબે અમેરિકા, ઈંગ્લેંડ અને કેનેડામાં સ્થાપિત છે એવી આપણી પાસે પરવાના એજન્સીઓ નથી. CCC, CLA અને CANCOPY જેવી પરવાના એજન્સીઓની પદ્ધતિઓ પર ગ્રંથસ્વામિત્વના પરવાના આપવા માટે ભારત પરવાના એજન્સીની ક્રિયાવિધિ હોવાની જરૂર છે. એ જ રીતે, લક્ષિત ઉપયોગકારોને પ્રલેખ પૂર્તિ માટે આપણે રાષ્ટ્રીય એજન્સી/હવાલા વિતરણ બેંક સ્થાપવી જોઈએ. ગ્રંથસ્વામિત્વ હવાલા વિતરણ બેંક ગ્રંથસ્વામિત્વ કરાયેલ સામગ્રીના ઉપયોગકારોને સરળીકરણ કરવા કૌશલ્યપૂર્ણ અને વ્યાવસાયિક માનવબળ અને અધ્યતન માહિતી અને પ્રત્યાયન ટેકનોલોજીથી સજ્જ હોવા જોઈએ. આ માટે ઉપયોગકાર અને ગ્રંથસ્વામિત્વ ધારકો વચ્ચે સુવિધાકારો તરીકે કાર્ય કરવું જોઈએ અને ઉપયોગકારો પાસેથી શુલ્ક એકત્રિત કરવું જોઈએ અને સાધારણ જેવું શુલ્ક વસુલ્યા બાદ તેના માલિકોને ગ્રંથસ્વામિત્વ ધન વિતરણ કરાવું જોઈએ. પ્રકાશકો, લેખકો, ગ્રંથપાલો, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, સરકાર અને આ પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંલગ્ન તમામ આ બાબતમાં સહકાર આપે. ભારતની ગ્રંથસ્વામિત્વ વિતરણ એજન્સી (CCAI) રચવા માટે કેટલાક પ્રયત્નો ખરેખર કરાયા છે. CCAI હક્ક ધારકોવતી ઉપયોગકારોને પરવાના આપશે. જે અમુક અંશે ગ્રંથસ્વામિત્વ ઉલ્લંઘનની સમસ્યા ઓછી કરી શકે છે.

◆ તમારી પ્રગતિ ચકાસો :

4. પ્રલેખ પૂર્તિ સુવિધા આપનાર કેટલાક મુખ્ય ગ્રંથસ્વામિત્વ પરવાના એજન્સીઓ અને ગ્રંથસ્વામિત્વ હવાલા વિતરણ બેંકોની યાદી બનાવો.

- નોંધ : 1. નીચે આપેલી જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.
2. એકમના અંકે આપેલા ઉત્તરો સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

10.9 સારાંશ : (SUMMARY)

આ એકમમાં તમે પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા અને વીજાણુકીય પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા વિષે શીખ્યા છો. આ એકમમાં વીજાણુકીય પ્રલેખોની પૂર્તિની વિવિધ પદ્ધતિઓની પણ ચર્ચા કરાઈ છે. આ એકમમાં વ્યક્તિ પ્રલેખ પૂર્તિ પદ્ધતિનું મૂલ્યાંકન કેવી રીતે કરી શકે અને મૂલ્યાંકન માનદંડો શું હોવા જોઈએ એની પણ ચર્ચા કરાઈ છે. આ એકમમાં પ્રલેખ પૂર્તિ પદ્ધતિને અસર કરતાં વિવિધ પરિબલોની પણ ચર્ચા કરાઈ છે. વિવિધ પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા પૂરવઠાકારની પરિશિષ્ટમાં યાદી બનાવાઈ છે.

10.10 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો (ANSWERS TO SELF CHECK EXERCISES)

1. પ્રલેખ પૂર્તિ સેવાનો અર્થ થાય છે માંગણી આધારે ઉપયોગકારોને મૂળ નકલના સ્વરૂપ અને સ્થાનની ગણતરી કર્યા સિવાય કાંતો મૂળનકલ અથવા છાપેલા કે બિન છાપેલા સ્વરૂપમાં પૂરી પાડવી તે પ્રલેખ પૂર્તિની કેટલીક રીતો છે.
- પુસ્તકાલયના સંગ્રહમાંથી પુરું પાડવું.
 - આંતર પુસ્તકાલયના લોન મારફતે પૂરું પાડવું.
 - સામયિકોના લવાજમ માટે પુસ્તકાલય સહચારી સંઘમાં જોડાઈને.
 - અન્ય પુસ્તકાલયો અને પ્રલેખ પૂર્તિ એજન્સીઓમાંથી નકલો મેળવીને.

- લેખ આધારિત પ્રલેખો ડાઉનલોડ કરીને અને પ્રક્રિયા કરીને.
- 2. પ્રલેખોની પૂર્તિ અને પ્રાપ્તિ માટે વિજ્ઞાણકીય ટેકનોલોજી કામે લગાડવાની પદ્ધતિએ વિજ્ઞાણકીય પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા (EDDS) તરીકે જાણીતી છે. આમાં, ખાસ સ્ત્રોતમાં પ્રલેખની ઉપલબ્ધતા માહિતી સંગ્રહ ખાતાની ઓન લાઇન સર્ચિંગ કરીને જાણી શકાય છે. પૂર્તિ હુકમો ઓન લાઇન મુકાય છે અને વિનંતી કરાયેલ પ્રલેખ વિનંતી કરતા પુસ્તકાલય અથવા ઉપયોગકારને ઈ-મેઇલ અથવા ઓન લાઇન પૂર્તિ રીતે પ્રસારિત કરાય છે. પ્રલેખ પૂર્તિની આ પદ્ધતિના નીચે મુજબના ફાયદાઓ છે.
 - a ઝડપી અથવા લગભગ તત્કાલ પ્રલેખ પૂર્તિ
 - b મૂલ્ય અસરકારક સામગ્રી
 - c અમુક વિનંતીકારોને એજ પ્રલેખની સાથે સાથે પૂર્તિ
 - d વધારાની માગણીઓ હોવા છતાં કાર્યક્ષમતા જાળવી રાખવાની તૈયારી
- 3. વીજ્ઞાણકીય પ્રલેખ પૂર્તિમાં સમાવિષ્ટ પગથિયાં છે.
 - પ્રલેખની વાગ્મયસૂચી વિગતોની ઓળખ
 - પ્રલેખ સામગ્રીની ઓળખ
 - ઔપચારિક વિનંતી કરવી.
 - પૂરવઠાકાર અને પ્રલેખની પૂર્તિ દ્વારા વિનંતીની પ્રક્રિયા કરવી.
 - ઉપયોગકારને પ્રલેખ અને પૂર્તિની પ્રાપ્તિ
- 4.a) ગ્રંથસ્વામિત્વ પરવાના એજન્સીઓ
 - ગ્રંથસ્વામિત્વ વિતરણ સેવા (CCC) અમેરિકા
 - ગ્રંથસ્વામિત્વ પરવાના એજન્સી (CLA) ઈંગ્લેન્ડ
 - કેનેડીયન ગ્રંથસ્વામિત્વ પરવાના એજન્સી (CANCOPY) કેનેડા
- b) ગ્રંથસ્વામિત્વ હવાલા વિતરણ (બેક)/ પ્રલેખ પૂરવઠાકારો
 - બ્રિટીશ લાયબ્રેરી ડોક્યુમેન્ટેશન સપ્લાય સેન્ટર
 - કેનેડીયન ઈન્સ્ટીટ્યૂટ ફોર સાયન્ટીફિક એન્ડ ટેકનીકલ કોમ્યુનિકેશન

10.11 ચાવીરૂપ શબ્દો : (KEY WORDS)

- પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા** : મૂળ પ્રલેખના સ્વરૂપ અને સ્થાનની ગણતરી કર્યા સિવાય, માંગણી આધારિત લક્ષિત ઉપયોગકારને જરૂરી પ્રલેખની પૂર્તિ તે પ્રલેખ શોધની અભિગ્નતા, પૂરવઠાકારનું સ્થળ, પ્રલેખની પૂર્તિ તે પ્રલેખ શોધની અભિગ્નતા, પૂરવઠાનું સ્થળ, પ્રલેખની પૂર્તિ અને વિનંતીનો સમાવેશ કરે છે.
- વીજ્ઞાણકીય પ્રલેખ પૂર્તિ સેવા** : તે પ્રલેખ પૂર્તિ અને આંતર પુસ્તકાલય ઉછીનું આપવાની પ્રવૃત્તિના સહાય દ્વારા વીજ્ઞાણકીય ટેકનોલોજીના ઉપયોગનો ઉલ્લેખ કરે છે.
- વીજ્ઞાણકીય ટપાલ** : પ્રત્યાયન માળખા મારફતે પત્રો, સંદેશાઓ અને ટપાલ આવેદન પત્રોની વીજ્ઞાણકીય પ્રસારણ.
- પ્રતિકૃત્તિ** : તે 'ફેક્સ' તરીકે ઓળખાય છે. એ પ્રત્યાયનની પદ્ધતિ છે જેમાં ટ્રાન્સમીટર ટેક્સ્ટ, ફોટોગ્રાફ, નકશો અથવા અન્ય નિશ્ચિત આલેખ સામગ્રીને કરે છે અને પ્રતિકૃત્તિ પ્રાપ્ત કરનારને તાર અથવા રેડિયો દ્વારા પ્રસારણ માટે સ્કેન માહિતીને તરંગોમાં પરિવર્તિત કરે છે.
- પ્રતિપોષણ** : વધારે ક્રિયાત્મક કાર્યક્ષમતા સિદ્ધ કરવા પદ્ધતિને આગળના ભાગ તરીકે પદ્ધતિમાં નિગમનનો ઉપયોગ કરવાનું કાર્ય.
- ઈન્ટરનેટ** : માળખાઓનું માળખું : રાઉટર્સ દ્વારા આંતરિક રીતે જોડાયેલ માળખાઓનું જૂથ.

- સર્વર : કમ્પ્યુટર કે માળખા દ્વારા તેની સાથે જોડાયેલ અન્ય કમ્પ્યુટરો માટે કેટલીક સેવા પૂરી પાડે છે. તમામ પુસ્તક નોંધો સમાવતો માહિતી સંગ્રહ સર્વર પર શોધી શકાય છે. જેથી અમુક ગ્રાહક યંત્રોની તેના પર પ્રક્રિયા કરી શકે.
- વેબ બ્રાઉઝર : સોફ્ટવેર કાર્યક્રમ જે ઇન્ટરનેટ પર વેબ પેજનો પ્રવેશ કરવાની અનુમતિ આપે છે. માઈક્રોસોફ્ટ ઇન્ટરનેટ એક્સપ્લોરર અને નેટસ્કેપ નેવીગેટર સૌથી વધારે લોકપ્રિય વેબ બ્રાઉઝર છે.

10.12 સંદર્ભો અને વિશેષ વાંચન (REFERENCES AND FURTHER READING)

- Biswas, S.C. (2003). Document Delivery to Industrial R&D Personnel: The Weakest Link in the Information Provision Chain. *XXIV IASLIC Conference Proceedings*. Pp. 113-120. Kolkata: IASLIC.
- Braid, J. Andrew. (1993). Electronic Document Delivery: A Reality at Last? *Aslib Proceedings*. 45(6), 61-166.
- Brandehoff, Susan E. (1983). Libraries Begin to Think Digital Telefacsimile. *American Libraries*. 14(3), 162.
- Olivers, L.C. (2000). Electronic Document Supply: Experience at The British Library. *Interlending and Document Supply*. 28(1), 27-37.
- Cornish, Graham P. (2001). *Copyright: Interpreting the Law for Libraries, Archives and Information Services*. 3rd ed. London: Library Association Publishing.
- Croft, Janet Brennam. (2001). Model Licenses and Interlibrary Loan/Document Delivery from Electronic Resources. *Interlending and Document Supply*. 29(4), 165-168.
- Davies, Mary. (1998). CAS/IAS Services: Where Are We Now? *Electronic Libraries*. 16(1), 37-48.
- Dorothy, [et. al.]. (1993). Agents for Electronic Document Supply: Who are the Likely Players? *Aslib Proceedings*. 45(7/8), 189-199.
- Digital Millennium Copyright Act. 1 998, USA.
- Dutta, B. and Das, A. K. (2005). In Search of an Axiomatic Concept of Document. *Annals of Library and Information Studies*. 52(1), 25-30.
- Estabrook, L.S. (1986). Valuing a Document Delivery System. *RQ*, 26, 58-62.
- Ganesan, P. [et al.] (1998), Automatic Extraction and E-mail Delivery of Citation Data from SCI CD-ROM Database. *Library Science with a Slant to Documentation and Information Studies*. 35(4), 213-220.
- Gasaway, Laura. (2000). Digital Libraries, Internal Database and Copyright. *Information Outlook*. 4(5), 49-50.
- Horton, W. (1989). Interlibrary Loan Turnaround Times in Science and Engineering. *Special Libraries*. 80, 245-50.
- INDEST. <<http://paniit.iitd.in/indest>>
- Kleiner, J.P. and Hamaker, C.A. (1997). Libraries 2000: Transforming Libraries Using Document Delivery, Needs Assessment and Networked Resources. *College and Research Libraries*. 58(4), 355-374.
- Lancaster, F.W. (1993). Document Delivery Services *In: If You Want to Evaluate Your Library*. 2nd edition. Illinois: University of Illinois.
- Morris, A.; Woodfield, J. and Davies, I.E. (1999). Experimental Evaluation of Selected Electronic Document Delivery Systems. *Journal of Librarianship and Information Science*. 31(3), 135-144.